

УДК 378

ДЕМ'ЯНЕНКО Н.М.,
доктор педагогічних наук, професор,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
м. Київ, Україна

ГЕРОГОГІКА В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ І НАУКОВОМУ ВИМІРАХ

Демографічні процеси глобального постаріння населення, кількісне збільшення людей «третього» і «четвертого» віку (що прогнозовано до 2050 р. становитимуть третину всього населення планети) [13, р. 36], з одного боку, зумовлюють посилення ролі цих верств населення у сучасному суспільстві, вимагаючи переосмислення підходів до пост-пенсійної життєвої фази, а з іншого – на тлі прискорення соціально-економічних, науково-технічних та соціокультурних змін глобального і локального рівнів поглиблюють проблеми дискримінації старості, «розриву» поколінь, ейджизму і геронтофобії. Шляхом до гармонійного співжиття, адаптації людини похилого віку в сучасному високотехнологічному суспільстві, а отже, збереження людського капіталу стає пожиттєва освіта. І хоча феномен освіти людей похилого віку відносно новий, він відзначається швидким розгортанням на тлі процесів демографічного старіння [1]. В цьому контексті формуються концепції активного і позитивного довголіття, цілеспрямованої освітньої та освітньо-дозвілєвої діяльності людей похилого віку, що вмотивувало появу нового напрямку педагогічного знання – герогогіки (освітньої геронтології), сприяло визначенню освіти людей похилого віку стратегічним напрямом й освітньої політики нашої держави [8; 9; 10].

Водночас аналіз сучасної практики освіти людей похилого віку в Україні свідчить, що формування цієї галузі здійснюється занадто повільними темпами. Не створено сучасної законодавчої бази, не використовуються можливості соціального партнерства, не усвідомлюється потенціал навчання людей похилого віку для збереження культурної самобутності країни, її соціально-економічного розвитку. Доцільність піднятого питання підкреслюється низкою суперечностей: між об'єктивною необхідністю розвитку освіти людей похилого віку в контексті неперервної освіти як важливої умови інтеграції України у світовий освітній простір та відсутністю системного дослідження проблеми; між процесами творення світової освітньої мережі інституцій освіти людей похилого віку та несформованістю відповідної інституціональної моделі в Україні; між необхідністю розширення функцій закладу вищої освіти як відкритої освітньої системи для різновікових груп та відсутністю відповідних герогогічних практик й т. ін.

Поставлена проблема обґрунтовується з опертям на праці із загальної, соціальної геронтології та біології старіння (О. Богомолець, І. Мечніков, О. Нагорний, В. Фролькіс, В. Чайковська, Д. Чеботарьов); ідеї активного й успішного довголіття (О. Мікулін, О. Петрик, М. Baltes, P. Baltes, S. Bass, F. Caro, P. Crane); теоретико-прикладні дослідження освіти людей похилого віку (В. Альперович, І. Беленька, Р. Яцемірська, О. Bollnov, F. Glendenning, C. James, P. Laslett, H. McClusky, D. Peterson, A. Zych); виявлені особливості навчання старших дорослих (Т. Боровикова, Н. Ломакіна, С. Handy, M. Formosa) та ін.

Загалом освіта людей похилого віку формується на основі двох концепцій: освіти впродовж життя та освіти дорослих і є унікальним явищем з огляду на цільову групу, мету, форми і методи навчальної діяльності у похилому віці. В обґрунтуванні його значення спираємося передусім на розуміння процесу становлення і розвитку інституту освіти людей похилого віку як об'єктивної, соціокультурно зумовленої, послідовно втілюваної фундаментально-локальної освітньої системи, що розвивається під впливом соціально-економічних і суспільно-політичних суперечностей та загалом позитивно позначається на трансформації ціннісних засад соціуму, є складовою і запорукою його сталого розвитку. Це виявляється на основі парадигмального (освіта впродовж життя, акцентування на неформальному й інформальному її рівнях, динаміка освітніх потреб людини похилого віку) та системно-синергетичного (структурна функціональність та міждисциплінарність освіти людей похилого віку як саморозвивальної системи, гармонізація глобального та локального, національного і міжкультурного) підходів.

В основі філософії освіти людей похилого віку – ідеї лібералізму, зокрема, у сенсі вільного та рівного доступу до освіти представників усіх вікових та соціальних груп; гуманізму, що визнають право кожного індивіда на вільний розвиток і вияв своїх здібностей, вважаючи людину у зрілому віці активним суб'єктом освітнього процесу; біхевіоризму, які доводять, що освітня діяльність дорослих / старших дорослих є механізмом поведінкових змін та активності людини; конструктивізму, згідно з якими індивід упродовж життя вибудовує власне розуміння реальності, тому важливим є створення відповідного середовища для здобуття знань і компетентностей; теорії розвитку особистості, згідно з якою людина

розвивається впродовж усього життя та має внутрішній мотив для самореалізації і суспільної інтеграції в похилому віці, а навчальна діяльність – один зі способів особистісного розвитку; теорії навчання дорослих, зокрема андрагогіки, яка обґрунтовує принципи, форми і методи навчання дорослих і старших дорослих, беручи за основу досвід особистості (освітній, професійний, соціальний) [11, с. 29-43].

Орієнтуючись на заявлені підходи, за висхідну позицію приймаємо визначення поняття «старість» як своєрідного вікового і психологічного періоду життя людини, котрий характеризується значними фізіологічними, психічними та психологічними змінами організму. Поряд із традиційним трактуванням старіння як процесу деградації та спаду життєвих функцій людини, враховуємо і той факт, що сучасні наукові дослідження доводять розвиток особистості протягом всього періоду старіння, завдяки активізації життєвих позицій і набуттю нових знань та вмінь, що є необхідною умовою поліпшення якості життя у пост-пенсійній фазі. На цій основі в геронтологічній науці конкретизовано основні перспективи особистості в похилому віці: 1) перспектива активності, згідно з якою фізична та соціальна активність вважається корисною для людини похилого віку, а її нестача призводить до втрати адаптивної здатності індивіда; 2) перспектива відсторонення, яка обґрунтовує природно властивий рух людини похилого віку в суспільстві; 3) перспектива селективності, оптимізації і компенсації, відповідно до чого поведінка розглядається як спосіб долаання труднощів у похилому віці; 4) перспектива безперервності, яка враховує позитивне і природне прагнення людини похилого віку продовжувати стиль життя середнього віку; 5) перспектива розвитку, згідно якої позитивний розвиток особистості продовжується й у похилому віці. Виходячи з означеного, формуються психологічні теорії старіння з охопленням наступних положень: по-перше, розумова активність сприяє збереженню і навіть розвиткові інтелектуальних можливостей людини до пізньої старості; по-друге, в осіб похилого віку (порівняно з молодими людьми) зміни у здатності до навчання є незначними і стосуються радше сфери сприйняття, уваги, мотивації та фізіологічного стану організму; по-третє, у старших людей зростає потреба відчуття безпеки, що має значний вплив на якість їхнього життя і значною мірою реалізується через комунікацію та навчальну діяльність. У свою чергу соціальні теорії старіння і старості домінуютьними соціальними факторами старіння визначають: а) суспільну ізоляцію та відсторонення людей похилого віку; б) фактор середовища – зміну умов життя людини після виходу на пенсію, що вмотивовує втрату звичних соціальних ролей, звуження кола спілкування; в) погіршення фінансового / матеріального становища; г) відсутність або недостатню розробленість соціальної політики щодо людей похилого віку; д) низький ступінь усвідомлення людиною неминучості старіння і старості та готовності до цієї фази життя.

Зазначене загалом дозволяє акцентуватися на положеннях соціальної теорії активності, яка, беручи до уваги взаємозалежність діяльності та почуття задоволення життям (суб'єктивне почуття благополуччя), обґрунтовує необхідність збереження активності людини до глибокої старості як умови позитивного (благополучного, успішного) старіння. Підтвердженням можуть слугувати результати досліджень у сфері соціальної геронтології, за якими підтримання психічної та соціальної рівноваги у похилому віці здійснюється через трансформацію соціальних ролей, появу в людини похилого віку видів діяльності, які заміщують її попередні соціальні ролі. У цьому сенсі освітня (навчальна) активність людей похилого віку виконує адаптивно-інтеграційну функцію.

З іншого боку, основні положення теорій старіння і старості дають підстави розглядати осіб похилого віку з точки зору ресурсу і людського капіталу. Підхід до проблеми старіння і старості з перспективи ресурсу, який також базується на ідеях теорій активності й позитивного розвитку особистості, дозволяє на новому рівні обґрунтувати необхідність освіти людей похилого віку, стаючи основою сучасного геронтологічного знання.

Незважаючи на кілька очевидних теоретичних контрастів щодо визначення геронтології як наукового напрямку і освітнього курсу, в сучасних теоретиків освітньої геронтології / геронтології існують певні спільні підходи до старіння і старості. По-перше, ідея старіння як процесу, що триває впродовж всього життя, згідно якої старіння не починається у певний конкретний момент, а є поступовим життєвим процесом, розуміння якого уможлиблюється завдяки усвідомленню явищ попередження старості. У педагогічній перспективі береться до уваги опис та оцінка реального стану (рівня розвитку людини і створених для неї умов середовищного життя), а також проектування впливу (профілактичного, компенсаційного, терапевтичного) на осіб у різному віці та на середовище, в якому вони живуть, з метою забезпечення задовільної якості життя, позитивного балансу життя в старості (детерміністичний підхід) або з метою створення оптимальних (внутрішніх і зовнішніх) умов розвитку до старості та у старості (гуманістичний підхід). По-друге, старіння як розвиток. Такий підхід в освітній геронтології ґрунтується на теорії позитивного розвитку, який є багатомірним і гнучким та включає фази досягнень (надбань) і втрат. Відповідно до цієї теорії, розвиток детерміновано як складну взаємодію певних факторів: зовнішнього (соціального середовища), внутрішнього (біологічного) та синтезу біологічного і соціального. Ці фактори задають три напрями розвитку: нормативний віковий, нормативний історичний і ненормативний розвиток життя. Нормативний віковий розвиток пов'язаний із переходом від одного етапу до іншого: в аспекті біологічного старіння та в аспекті соціального старіння (вплив виходу на

пенсію на поведінку людини). Нормативний історичний розвиток відбувається в контексті тих глобальних соціально-історичних подій, які переживалися цілою віковою групою. Ненормативний життєвий розвиток зумовлений впливом подій, унікальних для життя конкретного індивіда. Рівень впливу факторів відрізняється залежно від віку: у літньому віці великого значення набувають нормативні вікові чинники, а також накопичений ефект ненормативних особистих подій. Таким чином, виокремлюється типове в розвитку всіх людей, загальне для конкретних поколінь і особливе в житті окремої особистості. По-третє, взаємозв'язок середовища та індивіда: дослідження середовища та місця особистості в ньому є ключовим для розуміння процесу старіння. В освітній геронтології це середовище поєднує, як правило, природний, соціальний і культурний аспект. Ранні теорії, які пов'язували індивіда з оточенням, вказували на влаштованість індивіда у середовищі (сукупності середовищ) і його вплив на індивіда. Сучасний підхід базується на взаємозв'язку-співпраці індивіда й середовища. Звертається увага не тільки на формування людини середовищем, а й на те, як людина використовує зовнішні засоби для власного розвитку, тобто зв'язок розглядається як процес керований і взаємодоповнюваний [11, с. 26-37].

Загалом традиційне розуміння старості як періоду життя людини після втрати репродуктивної функції і до смерті, що характеризується погіршенням здоров'я, зниженням фізичної, розумової та когнітивної здатності організму, в сучасних умовах не може вважатися коректним з кількох причин: 1) значного збільшення кількості років, які людина проживає після середньостатистичного віку виходу на пенсію; 2) більш тривалого періоду фізичної, емоційної та когнітивної здатності осіб після 55-60 років; 3) демографічної ситуації – стрімкого старіння населення, особливо у розвинених суспільствах. Тим більше, що основними тенденціями зміни суспільної парадигми старості, які спостерігаються наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст., визнано: «омолодження» старості, що виражається, насамперед, у зміні підходу самих людей до свого віку та схильності до віднесення себе в групи осіб радше зрілого, а не похилого віку; зміну структури суспільства, що полягає в істотному збільшенні частки людей похилого віку відносно загальної чисельності населення; зниження професійної активності у похилому віці; фемінізацію старості; сингуляризацію старості; матеріальне забезпечення людей похилого віку; еволюцію поглядів на старість у суспільній перцепції – від негативних стереотипів до різного роду поглядів, залежних від віку і психофізичного стану людей похилого віку.

Демографічні процеси, які відбуваються у світі впродовж останніх десятиліть, зумовили й трансформацію поглядів щодо визначення вікової періодизації. Беручи до уваги різні підходи до вікової типології та періодизації в їх історичному розвитку, розглядаємо похилий вік як чергову (завершальну) фазу розвитку людини, що в хронологічному й соціально-культурному контексті ототожнюється з поняттям «третього віку». Зважаючи на те, що в його основі лежить біологічний фактор, акцентуємо на соціальній детермінації цього вікового періоду. По-перше, умови життя і середовище великою мірою визначають тривалість, характер та особливості похилого віку; по-друге, збільшення кількості так званих «додаткових» років у цьому періоді, поява вільного часу разом із кращим матеріальним та соціальним забезпеченням уможливує подальший розвиток особистості, її реалізацію та самоактуалізацію через розширення соціально-психологічних ролей [11, с. 43-46; 3, с. 3]. У цьому контексті за основу приймаємо чотирирікову структуру періодизації у концепції третього віку П. Ласлетта (P. Laslett), а похилий вік трактуємо як час подальшого розвитку і самореалізації особистості. Хронологічні рамки похилого віку визначаємо у межах 55-80 років [12, р. 56-63]. Високі якісні характеристики осіб похилого віку (здоров'я і довголіття, розвиток свідомості й потенційних здібностей до інтелектуальної діяльності, розширення духовних потреб), які уможливають їх подальший особистісний розвиток та самореалізацію, ефективну взаємодію з іншими та участь в соціально-економічному й культурному житті суспільства, дають підстави розглядати цю вікову когорту з перспективи людського потенціалу і ресурсу суспільного розвитку. Це є суттєвим мотиватором геронгогічних процесів, створення відповідних освітніх програм.

Як засвідчує міжнародний досвід, програми освіти впродовж життя надають вагому підтримку для особистісного, інтелектуального й професійного розвитку старших людей, а також сприяють інтеграції людей похилого віку в суспільстві. Заклади вищої освіти розглядаються як ідеальні інституції, яким удається забезпечувати соціально-освітню діяльність старших осіб. При цьому ефективною формою організації освітнього процесу є як відокремлена (сегрегаційна за віком), так і змішана форма навчання. Принагідно відмітимо, що в науковій літературі особи похилого віку загалом трактуються як здібні учні (слухачі) з достатнім рівнем здатності та готовності до навчання. Особливий акцент робиться на можливостях долаття труднощів, пов'язаних із віковими змінами – когнітивними чи сенсорними (через участь людей похилого віку в навчальній діяльності). Освіта людей похилого віку має перебувати в постійному динамічному розвитку, що зумовлюється, з одного боку, зовнішніми чинниками, до яких належать соціально-економічні, демографічні, суспільно-політичні, соціокультурні й інші впливи, та внутрішніми – освітніми потребами й інтересами старшої людини. З іншого боку, вмотивовується важливістю подолання суперечностей між необхідністю й бажанням створювати умови для

саморозвитку і самореалізації особистості та невідповідністю ментального сприйняття людей похилого віку як повноцінного людського капіталу. Важливість освіти людей похилого віку полягає: а) у підтриманні їхньої незалежності та впевненості у собі й, таким чином, знижує зростаючі виклики, що покладаються на суспільні й приватні ресурси; б) позиціонуванні як фактору, що дає змогу старшим людям долати численні побутові та психологічні проблеми у складному, змінюваному суспільстві; в) у посиленні їхнього реального та потенційного внеску в розвиток суспільства; г) формуванні самооцінки і самовираження осіб похилого віку, їхньої здатності ділитися досвідом із молодшими поколіннями у прагненні балансу та взаєморозуміння, що є необхідним у сучасному світі конфліктів [11, с. 56-63]. Відповідно, освіта людей похилого віку є організованим процесом, який дає можливість набувати нових навичок, компетентностей або якостей; включає формальну, неформальну, інформальну освіту; може реалізовуватися як в інституційній, так і в неінституційній моделях; організовуватися різними провайдерами – громадою, університетами, бізнесом задля подальшого особистісного, професійного, культурного розвитку, соціальної активності та суспільної інтеграції осіб похилого віку.

Системний аналіз філософських, психологічних, педагогічних підходів, теорій та моделей навчальної діяльності дозволив визначити ключові характеристики навчання людей похилого віку: 1) внутрішня мотивація до навчальної активності, опертя на здобуті знання та досвід, пристосування навчальної діяльності до власних чітко визначених потреб; 2) автономність і самоврядування у навчанні (роль викладача-ментора полягає у створенні відповідного освітнього середовища); 3) надання переваги проблемно-орієнтованому навчанню та усвідомлення власної відповідальності за організацію і здійснення освітнього процесу; 4) навчання через залучення у практичну діяльність, вирішення конкретних завдань і проблем; 5) рефлексивне навчання з можливістю реорганізувати досвід і побачити ситуацію у новому «світлі». Отже, навчання осіб похилого віку (старших дорослих) є потенційно трансформаційним (як індивідуально, так і соціально) [11, с. 52-53; 4, с. 8].

Інтегруючи зазначене, поняттєво-категоріальний апарат геронгогії прагнемо вибудувати за принципом його багатомірності: з позицій філософії («якість життя у старості», «активне довголіття», «позитивне довголіття», «успішне старіння»), біології старіння (гетерохронність, гетеротопність, хронологічний, біологічний вік, фізіологічне, ретардоване старіння), соціокультурного контексту («пост-пенсійна фаза життя», «суспільна інтеграція осіб похилого віку», «соціальне навантаження», «змішана схема життя»), демографії та соціології старіння («похилий вік», «молодші люди похилого віку», «старші люди похилого віку», «третій вік», «старші дорослі»), геронтопсихології («особистісний розвиток», «адаптація до старості», «адаптаційно-інтеграційні труднощі», «міжпоколіннева комунікація»), економіки («срібна/сива економіка», «продуктивне довголіття», «ресурсність старіння і старості»), педагогічної (освітньої) геронтології / геронгогії («освіта осіб похилого віку», «геронгогічний процес», «пенсійне виховання», «передпенсійне виховання», «університет освіти людей третього віку») [5].

Отримані дані сприяли обґрунтуванню інституційної моделі освіти людей похилого (третього) віку в соціально-економічних, демографічних і культурних реаліях розвитку українського суспільства. При цьому враховуємо, що основне завдання освіти людей похилого віку в Україні – підтримання активного довголіття, а відтак – сприяння економічному добробуту країни. Отже, потреба переосмислення ролі освіти людей похилого віку для реалізації концепції активного і позитивного довголіття стає однією з нагальних у соціальній та освітній політиці України. Розроблені інституційна модель освіти людей похилого (третього) віку в Україні, Положення про Інститут освіти людей третього віку регламентують загальні юридичні, економічні та управлінські засади його функціонування як інституційної моделі неформальної освіти, адаптованої до законодавства, організації і провадження освітньої діяльності у закладах вищої освіти України [2, с. 30-34; 4, с. 8].

Такі перспективи спонукають до розширення функцій університету, оскільки освіта перестає бути прерогативою молоді. Для закладів вищої освіти відкриваються нові можливості щодо залучення осіб третього віку в академічне середовище і, відповідно, постає питання створення освітніх програм (як загальнокультурного, так і професійного спрямування) для цієї вікової і соціальної групи. Проєкт освітньої програми для Інститутів освіти людей похилого (третього) віку як структурного підрозділу закладу вищої освіти спрямовано на сприяння суспільній інтеграції осіб похилого віку, їх пристосування до соціальних, технологічних, економічних та культурних змін, забезпечення автономної життєдіяльності у пост-пенсійній фазі життя. Зміст освіти складають курси, тренінги і практичні заняття, які підтримують інтелектуальну, психічну, соціальну й фізичну активність людини, поєднують навчання, фізичну і волонтерську діяльність та дозвілля [3, с. 3; 7, с. 85-91]. Серед особливостей освітньої програми Інституту освіти людей похилого (третього) віку: а) опертя на здобуті знання і компетентності слухачів; б) використання їхнього попереднього (життєвого і професійного) досвіду; в) широкий спектр курсів суспільного, гуманітарного й мистецького циклів; г) поєднання навчання, здоров'язбережувальних, тренінгових технологій та дозвілля (туризму); д) академічна свобода учасників освітнього процесу (елективність (можливість вибору) курсів, форм і методів навчання, залучення слухачів до планування і розроблення освітньої програми тощо) [6, с. 67-73; 2, с. 30-34]. Це дає підстави стверджувати, що неформальна освіта людей похилого віку виступає важливим

механізмом формування демократичної громадянськості, який створює умови як для особистісного розвитку старшої дорослої людини, так і для формування вміння обстоювати громадянську позицію, співпрацювати з іншими людьми, брати активну участь у справах спільноти. У цьому контексті Інститути освіти людей похилого (третього) віку є унікальними. Їхня місія – забезпечення умов для адаптації людини похилого віку та її залучення до активної участі в суспільних процесах, формування демократичного громадянського суспільства, підтримання рівності, прав і свобод усіх людей, діалогу поколінь з метою створення справедливого суспільства.

Завершуючись, не можемо не зазначити перспективність герогогіки у трьох іпостасях: як вагомого аспекту освітньої політики, наукового напрямку і освітньої практики. Перспективи розвитку освіти осіб похилого віку співвідносяться зі шляхами вирішення загальних суперечностей, пов'язаних із зовнішніми впливами на розвиток освіти взагалі та освіти старших людей зокрема. Це насамперед – економічні, політичні, культурні й соціальні чинники та конкретні суперечності, притаманні українській освіті (відхід від традиційної моделі навчання, реформування системи неперервної освіти, розширення функцій університету, залучення до освітньої діяльності представників усіх вікових груп на основі партнерської взаємодії).

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальний Звіт ЮНЕСКО з навчання та освіти дорослих. *Global Report on Adult Learning and Education – GRALE 4*, 2015-2019.
2. Дем'яненко Н.М. Модель Інституту освіти людей похилого віку. *Неформальна та інформальна освіта як ресурс розвитку особистості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 22 травня 2020 р. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 2020. С. 30-34.
3. Дем'яненко Наталія. Освітня геронтологія: інтегрований проєкт. *Освіта*. 2019. № 3-4 (5853-5854), 23-30 січня. С. 3.
4. Дем'яненко Н.М. «Освітня геронтологія» у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. *Освіта і суспільство*. 2019. № 6 (15). С. 8.
5. Дем'яненко Н.М. Основи педагогічної геронтології. Глосарій: навчально-методичний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 128 с.
6. Дем'яненко Н., Чаграк Н. Освітня геронтологія: проєкт Положення і Програми Інституту освіти людей третього віку. *Рідна школа*. 2019. № 1. С. 67-73.
7. Дем'яненко Н.М., Чаграк Н.І. Освітня програма Інституту освіти людей третього віку (авторський проєкт). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*: зб. наук. пр. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. Вип. 67. С. 85-91.
8. Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 р. Київ, 2018.
9. Стратегія сталого розвитку «Україна-2020». Київ, 2015.
10. Стратегія сталого розвитку України до 2030 р. Київ, 2018.
11. Чаграк Н.І. Освіта людей похилого віку у США (1962-2015 рр.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. 384 с.
12. Laslett P.A. A fresh map of life: the emergence of the third age, 2nd edn. London: Macmillan, 1996. 311 p.
13. United Nations. World Population Aging 2019: Highlights. New York, 2019. 38 p.

Дем'яненко Наталія Миколаївна. Герогогіка в соціокультурному і науковому вимірах

На основі системного наукового аналізу структури і функцій освіти людей похилого віку, виокремлення її соціально-інституціональних характеристик процес становлення і розвитку цього феномену визначено як послідовну зміну організаційних форм відокремлених чи приєднаних підрозділів, особливостей їхнього підпорядкування, фінансування, управлінських схем, розроблення і коригування змісту освітніх програм, залежно від соціально-економічного, суспільно-політичного розвитку країни, поступальної трансформації державної освітньої політики.

Ключові слова: старіння, старість, третій вік, освітня геронтологія, герогогіка, інститут освіти людей третього віку.

Demyanenko N.M. Hierogogy in socio-cultural and scientific dimensions

This study is based on a systematic scientific structure and functions analysis of elderly people education, highlighting its socio-institutional characteristics. The process of Hierology formation and development as phenomenon is defined as a consistent change of organizational forms of separate or attached units, their subordination features, financing, management schemes, development and adjustment programs,

depending on the socio-economic, socio-political development of the country, the state educational policy progressive transformation.

Key words: *aging, old age, third age, educational gerontology, herogogy, institute of third age people education.*

УДК 372.7

АНИЩЕНКО О.В.,

доктор педагогічних наук, професор,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
м. Київ, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ АНДРАГОГІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Освіта дорослих відіграє важливу роль в удосконаленні компетентнісного потенціалу громадян, їх особистісному й професійному зростанні. Доцільність підготовки в Україні андрагогів – фахівців, що здійснюють освітню діяльність у закладах формальної і неформальної освіти дорослих, зумовлено багатьма чинниками, серед яких чільне місце посідають розширення спектру освітніх послуг для різних категорій молоді й дорослих, процеси інтеграції, інтернаціоналізації, інформатизації освіти, поширення ідей освіти впродовж життя та активного довголіття, а також соціально-економічні, соціокультурні зрушення, що відбуваються у суспільстві. Серед основних функцій андрагога провідну роль відіграють освітня, дидактична, консультаційна, культурно-просвітницька, організаційно-управлінська, терапевтична тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними науковцями досліджуються теоретичні, концептуальні, методичні засади підготовки педагогічного персоналу для сфери освіти дорослих в Україні (С. Архипова, С. Бабушко, Н. Дем'яненко, С. Ізбаш, Л. Лук'янова, О. Самодумська, Л. Тимчук та ін.); зарубіжний досвід підготовки андрагогів (Н. Бідюк, О. Огієнко, І. Сагун, О. Самойленко, Н. Терьохіна, О. Чугай та ін.); розробляються й упроваджуються програми навчальних дисциплін з освіти дорослих у ЗВО, ЗППО (В. Вихрущ, М. Гуляєва, О. Дубасенюк, І. Петрюк, М. Скрипник, Т. Сорочан та ін.). Особливості підготовки педагогічного персоналу для навчання дорослих викладено у науковому доробку дослідників з країн пострадянського простору (Г. Веремейчик С. Вершловський, Л. Йогі (L. Jogi), С. Змейов, Н. Кошель, О. Кукуєв, А. Якобсоне (A. Jakobson) та ін.), науковців ближнього і далекого зарубіжжя (Т. Александр (T. Aleksander), С. Брукфілд (S. Brookfield), Т. Клоуберт (T. Kloubert), М. Ноулз (M. Knowles), К. Попович (K. Popovich), М. Хейден (M. Hayden), К. Хоул (C. Houle) та ін.) [1]. Значними є напрацювання науковців щодо особливостей розвитку андрагогічної компетентності майбутніх педагогів, а також педагогічних і науково-педагогічних працівників закладів освіти різних типів.

Мета статті – здійснити аналіз стану й перспектив підготовки андрагогів в Україні в умовах формальної і неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зарубіжна освітня практика візуалізує широкий спектр можливостей і перспективні напрями розвитку системи підготовки андрагогів до навчання дорослих. Водночас професійна підготовка андрагогів в Україні не набула значного поширення та ознак системності, й наразі йдеться лише про окремі приклади освітньої діяльності у цій сфері. Аналіз наукових, навчально-методичних і довідкових джерел, електронних і друкованих ЗМІ, інформаційного наповнення сайтів закладів формальної і неформальної освіти, наукових установ, громадських та інших організацій свідчить про те, що на розвиток компетентнісного потенціалу (і, зокрема, андрагогічної компетентності) педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих спрямовано зусилля:

- закладів вищої освіти (розроблено та впроваджуються ОПП з освіти дорослих (спеціалізація «Освіта дорослих» (спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки» магістерського рівня вищої освіти), окремі андрагогічно орієнтовані дисципліни для майбутніх педагогів; тренінги і навчальні програми у рамках корпоративного навчання викладачів; курси підвищення кваліфікації, центри неформальної освіти на базі ЗВО тощо);

- закладів післядипломної освіти (викладаються окремі навчальні курси/дисципліни, спецкурси андрагогічного спрямування (для слухачів курсів підвищення кваліфікації);

- наукових установ НАПН України (упроваджуються освітньо-наукові програми з педагогічної освіти і освіти дорослих для здобувачів ступеня доктора філософії, андрагогічно орієнтоване стажування науково-педагогічних, педагогічних працівників закладів освіти і наукових установ, проводяться тренінги і майстер-класи тощо);

- закладів неформальної освіти, громадських та інших організацій (упроваджуються тренінгові програми з особистісно-професійного розвитку працівників закладів формальної і неформальної